

όπως του ταιριάζει. Στα αντιφατικά αυτά φαινόμενα πρέπει να προσθέσουμε από τη μια την εριστικότητα και την οξυθυμία, από την άλλη την απαρασάλευτη πίστη που τηρεί και τη στοργική τρυφερότητα που εκδηλώνει απέναντι στους φίλους. Στην πραγματικότητα οι αντιφάσεις που διαπιστώσαμε δεν είναι παρά φαινομενικές: ο Αχιλλέας ενσάρκωνει υποδειγματικά τον ήρωα-πολεμιστή, όπου η αγριότητα και η μεγαλοψυχία, ο εύθικτος και εριστικός, αλλά και ο τρυφερός και ευσυγκίνητος χαρακτήρας συνυπάρχουν από τη φύση του.

Αυτός ο μοναχογιός μιας θεάς και ενός θνητού πρέπει να ανήκει στην παλιά ηρωική γενιά, όπως σχηματίστηκε από τη λαϊκή μυθολογία, ίσως ήδη στα υπομυκηναϊκά χρόνια, και διαμορφώθηκε από τη ραψωδική παράδοση των σκοτεινών αιώνων. Τεκμήριο της παλαιότητας του αποτελούν και τα θάνατα άλογα και τα ήφαιστότευκτα μαγικά όπλα του, που αυτά πρέπει στον πανάγιο μύθο να καθιστούσαν άτρωτο όποιον τα φορούσε, αλλά και η προδιαγεγραμμένη μοίρα του. Στην παγκόσμια μυθολογική παράδοση είναι γνωστός ο τύπος του γενναίου πολεμιστή, που η Μοίρα* του έγγραψε να πεθάνει νέος. Ο Όμηρος από τη μια διατηρεί στο πρόσωπο του Αχιλλέα τα αρχαϊκά χαρακτηριστικά του, από την άλλη τα μετασχηματίζει και τα προάγει: με τη διπλή μοίρα που αποδίδει στον ήρωα, αφήνοντάς τον να διαλέξει μόνος ανάμεσα στη μακρόχρονη ζωή και στη δόξα, ο Αχιλλέας προσεγγίζει ήδη τον τύπο του τραγικού ήρωα, όπως θα τον διαπλάσει αργότερα το αττικό δράμα.

Γράμματα-Τέχνες. Μια τέτοια ηρωική μορφή, καταξιώνει ήδη από τον Όμηρο, ήταν φυσικό να εμπνεύσει πλήθος λογοτέχνες, μουσικούς, ζωγράφους, γλύπτες κλπ., αρχαίους και νεότερους. Από τα λογοτεχνικά έργα της αρχαιότητας δε μας σώζονται παρά η *Ίλιάς* και ένα ακόμα έπος, η *Achilleis* του Ρωμαίου ποιητή Στάτιου (1ος αι. μ.Χ.): έχουμε όμως πληροφορίες και αποσπάσματα από πολλά ακόμα έργα, που εμπνέονται από το μύθο του Αχιλλέα, όπως είναι η *Ψυχοστασία* του Αισχύλου και οι *Σκύριοι* του Ευριπίδη. Από τα νεότερα λογοτεχνικά έργα είναι η τραγωδία *Achilleis* του Α. Loleti, 1365 - 1441, η κωμωδία *Deidamie* του Th. Banville, 1876, και το επύλλιο *Achilleis* του Goethe. Γνωστά μουσικά έργα είναι οι όπερες του Scarlatti, 1698, και του Händel, 1739, με τον τίτλο *Deidameia*.

Στην αρχαία και νεότερη τέχνη τα εικαστικά μνημεία είναι τόσο πολλά, ώστε να μπορεί κανείς να παρουσιάσει ολόκληρη τη ζωή και τη δράση του ήρωα μέσα από τις απεικονίσεις. Σημειώνουμε τα σπουδαιότε-

ρα θέματα, και σε παρένθεση τον τόμο και τους αριθμούς των αντίστοιχων εικόνων στην «Ελληνική Μυθολογία» της Εκδοτικής Αθηνών, όπου μπορεί κανείς να αναζητήσει και τα λεπτομερή στοιχεία των έργων: Προσωπογραφία (5, 30-31· βλ. παρακείμενη εικ.), Ο Αχιλλέας στο Χείρωνα (3, 65 και 76) — με το ίδιο θέμα υπάρχει και μία τοιχογραφία στην Πομπήια (65 - 70 μ.Χ.) και μια νωπογραφία του Ντε Ρότσι, πριν από το 1541 (Φοντενεμπλό). Ο Αχιλλέας στη Σκύρο (5, 12) — με το ίδιο θέμα υπάρχει και πίνακας του Βαν Ντάικ πριν από το 1618, Αποχαιρετισμός της Δηιδάμειας (3, 77), Αποχαιρετισμός της Θέτιδας (5, 13), Η ίαση του Τηλέφου (3, 132). Το επεισόδιο της Πολυξένης και του Τρωίλου (3, 64-65-66), Ο Αχιλλέας με τη Βρισηίδα (5, 68-69), Ο θυμός του Αχιλλέα, πίνακας του Ρούμπενς 1620/22, Αχιλλέας και Αίας (5, 71), Πρεσβεία στη σπηλιά του Αχιλλέα (5, 35 και 77), Η Θέτιδα με τα καινούργια όπλα (3, 78 και 5, 87· βλ. παρακείμενη εικ.), Ο Αχιλλέας οπλίζεται (5, 14), ζεύει τα άλογα στο άρμα (5, 29), μονομαχεί με τον Έκτορα (5, 49 - βλ. παρακείμενη εικ. - και 89), θρηνεί τον Πάτροκλο (5, 33 και 85), σφάζει τους αιχμάλωτους Τρώες (5, 90), σέρνει το νεκρό Έκτορα (5, 92), υποδέχεται τον Πρίαμο (5, 93-4), αποχαιρέτα τον Αντίλοχο (5, 84), μονομαχεί με την Πενθεσίλεια (5, 95), μεταφέρει το σώμα της (5, 96), σκοτώνει το Θερσίτη (5, 97), πολεμά με το Μέμνονα (5, 98), Ο θάνατος του Αχιλλέα, πίνακας του Ρούμπενς, 1635 — ο ίδιος ζωγράφος έχει αποδώσει και ολόκληρη τη ζωή του Αχιλλέα σε μια σειρά από ταπισερί και σκίτσα), Η μάχη για το σώμα (3, 163, 5, 102-103), θρήνος για τον Αχιλλέα (5, 104), μετάβαση στη νήσο Λευκή (5, 105). Εικ. βλ. και λ. *Αγαμέμνων*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Εκτός από τα γενικά έργα, λεξικά και μυθολογίες, όπου ο μύθος του Αχιλλέα κατέχει δικαιωματικά μίαν από τις σημαντικότερες θέσεις, βλ. H. Hommel, *Der Gott Achilleus. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie* 1980. Ph. J. Kakridis, *Achilleus' Rüstung. Hermes* 89 (1961) 288-297. H. Κωτόπουλος, *Θανάτου αγωνία* (θάνατος Αχιλλέα): Θεσσαλονίκη 1972. A. Rivier, *La vie d'Achille illustrée par les vases grecs*. Lausanne 1936 — για την αρχαία εικονογράφηση του μύθου βλ. και Fr. Brommer, *Vasenlisten zur griechischen Heldensage*. Marburg³ 1973. 249 επ. W. Schadewaldt, *Von Homers Welt und Werk*, 1965⁴ = *Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου*, μετάφρ. Φ. Ι. Κακριδής, Μ.Ι.Ε.Τ., τ. Β' (1982), κεφ. «Η απόφαση του Αχιλλέα» (σ. 45-83) και «Ο θάνατος του Έκτορα» (σ. 85-179). D.S. Sinos, *The entry of Achilles into Greek Epic*. Diss. Hopkins University, Baltimore 1975. A. de Vita, *Il mito di Achille*. Turin 1932.

ΦΑΝΗΣ Ι. ΚΑΚΡΙΔΗΣ

Αχοείτου (Ahoieitu). Ημίθεος, βασιλιάς της πολυνησιακής φυλής Τόνγκα, γιος του Εϊτουματουπού

και της Ιλαχέβα. Το όνομά του σημαίνει «η μέρα έπεσε» και οι Πολυνησίοι τον θεωρούν πρώτο βασιλιά και γενάρχη των Τόνγκα. Κατά το μύθο, ο θεός του ουρανού Εϊτουματουπού κατέβηκε στη γη από το δένδρο που ενώνει το αστρικό στερέωμα με τον κόσμο των θνητών και συνεβρέθηκε με την Ιλαχέβα. Υστερα ο θεός επέστρεψε στο βασίλειό του, αφήνοντας στη γη τη σύζυγό του, η οποία στο μεταξύ γέννησε τον Αχοείτου. Όταν ο Αχοείτου ενηλικιώθηκε, σκαρφώθηκε στο δένδρο που ενώνει τους δύο κόσμους και βρέθηκε στο ουράνιο βασίλειο του πατέρα του. Συγκινημένος και ευτυχής από την επίσκεψη του γιου του, ο Εϊτουματουπού τον παρουσίασε στα άλλα παιδιά του, που είχε στο μεταξύ αποκτήσει με ουράνια θεές. Αλλά τα ουράνια αδελφία του Αχοείτου, από φθόνο προς τον γήινο αδελφό τους, τον παγίδευσαν και, αφού τον κατακρούρησαν, τον έφαγαν. Τότε ο Εϊτουματουπού διέταξε τους ουράνιους γιους του να εξεμέσουν το φαγωμένο αδελφό τους, περιουέλεξε τα κομμάτια του Αχοείτου και, αφού τα συναρμολόγησε, τους ενεφύσησε ζωή, προσφέροντας στον αναστημένο γιο του την απόλυτη κυριαρχία πάνω στη φυλή των Τόνγκα. Όσον αφορά στους ουράνιους γιους του, ο Εϊτουματουπού, ενώ στην αρχή είχε αποφασίσει να τους απαγορέψει την κάθοδο στη γη, τελικά κάμφθηκε από τις παρακλήσεις τους και δεν πραγματοποίησε την απόφασή του.

Ι.Λ.

Αψού (σουμερ. **ABZU**, ασσυροβαβυλ. **apsû**, ελλην. **Απασών**). Ο πρωταρχικός Ωκεανός των γλυκών υδάτων κατά τις σουμερικές, ακαδικές και ασσυροβαβυλωνιακές κοσμογονικές παραδόσεις. Σύμφωνα με αυτές, πριν από τη δημιουργία υπήρχε κατάσταση χάους, της οποίας την αρσενική φύση αποτελούσαν τα γλυκά ύδατα του Αψού και της θηλυκή τα αλμυρά ύδατα της Τιαμάτ*.

Στο Ενούμα Ελίς (= Όταν επάνω) το κυριότερο και αυθεντικότερο έπος των Ασσυροβαβυλωνίων περιγράφεται ήδη στους πρώτους στίχους του η αυθυπαρξία του Αψού και της Τιαμάτ με τα εξής λόγια: «Όταν επάνω ο ουρανός δεν είχε ονομαστεί και κάτω η γη δεν είχε αποκληθεί με όνομα, όταν μόνο ο αρχικός Αψού, ο δημιουργός τους, και η Μουμμού*-Τιαμάτ, η οποία έφερε μέσα της αυτούς (= ουρανός και γη) στο σύνολό τους, τα ύδατά τους ανάμειξαν, δεν είχε αναφανεί χίμα ή γη. Όταν ακόμη οι θεοί δεν είχαν έλθει σε ύπαρξη και δεν είχαν αποκληθεί με όνομα και το πεπρωμένο τους δεν είχε ακόμη καθοριστεί, τότε ήταν που οι θεοί δημιουργήθηκαν μέσα τους (= στα

ύδατα του Αψού και της Τιαμάτ)». (1, 1-8). Αν εδώ το όνομα Μουμμού αντιπροσωπεύει κάποια ιδιότητα της Τιαμάτ ή έκγονό της, δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί. Όπως και αν έχει το πράγμα, ζευγαρωτά διαδοχικά έκγονα του Αψού και της Τιαμάτ δημιούργησαν προβλήματα στην πρώτη περίοδο της δημιουργίας. Έτσι ο Λαχμού και η Λαχαμού γέννησαν τον Ανσάρ* και την Κισάρ, οι οποίοι με τη σειρά τους έδωσαν υπόσταση στην αρχική «τριάδα» Άνου* Ένλιλ*- Έα*. Ήδη σ' αυτό το επίπεδο σημειώνονται τα πρώτα φαινόμενα αντιπαράθεσης, η οποία οξύνεται, όταν ο Έα δίνει ύπαρξη στον Μαρδούκ. Τότε ο Αψού και η Τιαμάτ ενοχλούνται από την ανησυχία και το «θόρυβο» των εκγόνων τους, αλλά ενώ η Τιαμάτ παρουσιάζεται αδιάφορη ως προς το γεγονός ο Αψού και ο Μουμμού συσκέπτονται και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ολοκληρωτική καταστροφή μπορεί να επαναφέρει την ιδεατή πρότερη «ησυχία». Ωστόσο η αντίδραση του Έα, κυρίως ανάμεσα στους νεότερους θεούς, καταστρέφει την ίδια την υφή του αρχικού κόσμου και διαμορφώνει τα πλαίσια και την «τάξη» του σύμπαντος, έτσι όπως αυτό γίνεται αντιληπτό ως σήμερα. Τότε ο Έα βυθίζει τον Αψού σε ύπνο και καταφέρνει να τον συλλάβει αιχμάλωτο, να δέσει τον Μουμμού από τη μύτη και να διαμορφώσει μια ιερή αίθουσα ονομασμένη «Αψού», όπου ακολούθως θα αναπαυτεί σε βαθύτατη ειρήνη. Τόσο ο σχεδιασμός της αντίδρασης όσο και η μετέπειτα κατάσταση χαρίζουν στον Έα τον τίτλο του σοφού. Η «αντικατάσταση» του Αψού από τον Έα δεν αποτέλεσε βέβαια αρνητική εξέλιξη, προκάλεσε ωστόσο μία τελική αναμέτρηση της παλαιάς με τη νέα γενιά των θεών. Το σύμπαν έτσι όπως το αντιλαμβάνονταν οι Ασσυροβαβυλωνίοι δεν είχε ακόμη διαμορφωθεί κατά τη στιγμή της επικράτησης του Έα. Η Τιαμάτ είχε στο μεταξύ αναλάβει τον κρίσιμο ρόλο της, και ο Αψού μετά την ατυχή αντιπαράθεση της θηλυκής ομολόγου του φυλακίστηκε «οριστικά» στο απώτατο βάθος του Κάτω κόσμου εξαιτίας κυρίως της ίδιας της διαμόρφωσης της δομής του σύμπαντος. Εικ. βλ.λ. Άνου.

K. ΜΕΓΑΛΟΜΜΑΤΗΣ

Ψυρτος. Ήρωας μυθολογούμενος ως γιος τους Βασιλιά της Κολχίδας* Αιήτη* και της Νηρηίδας* Νέαιρας ή της Ωκεανίδας* Αστερόδειας, ετεροθαλής αδελφός της Μήδειας*. Σύμφωνα με το μύθο της Αργοναυτικής* εκστρατείας όταν η Μήδεια, ακολουθώντας τον Ιάσονα*, εγκατέλειψε την Κολχίδα, για ν' αποφύγει την καταδίωξή της, έσφαξε τον Ψυρτο, τον διαμέλισε και σκόρπισε τα μέλη του, ώστε να καθυστερήσει τους διώκτες της,